

J. BALČIUS

P. DOVYDAITIS — M. GIUJO MORALĖS TEORIJS KRIKAS

Katalikų bažnyčia, visokeriopai remdama savo ideologų veiklą, tebesiekia neotomizmą paversti visuotine pasaulėžiūra arba bent susigrąžinti tai, ką yra praradusi. Neoscholastinę filosofiją bandoma padaryti pagrindine užtvara kovai su marksistine-leninine filosofija. Dėl to neotomizmo propagandistus remia ir buržuazinių valstybių institucijos. Tuo tikslu įkurti ir tebekuriami nauji katalikų universitetai bei institutai, kurių pagrindu formuojami neotomistinės filosofijos skleidimo ir ugdymo centrai daugelyje Vakarų Europos ir Amerikos valstybių. Savo organizuotumu, veiklos kryptingumu, leidinių skaičiumi neotomistai pralenkė visas kitas buržuazinės filosofijos mokyklas.

Į ideologinę kovą įsijungia ir lietuvių neotomistai emigracijoje. Jie iš esmės tęsia buržuazinės Lietuvos neotomistų tradicijas, jas gindami ir plėtodami. Todėl itin svarbu atskleisti tas tradicijas ir jas marksistiškai įvertinti. Apie buržuazinės Lietuvos neotomistinę filosofiją jau yra parengti V. Pikučio, A. Šliogerio, B. Leskauskaitės ir kitų autorių darbai. Tačiau P. Dovydaičio filosofinės ir visuomeninės pažiūros marksistinės filosofijos požiūriu dar nėra išsamiau aptartos.

Pranas Dovydaitis (1886—1942) buvo žymus klerikalinis buržuazinės Lietuvos veikėjas, krikščionių demokratų partijos ideologas, kovojęs prieš materializmą, ypač prieš Č. Darvino evoliucijos teoriją.

Propaguodamas oficialiąją katalikų bažnyčios filosofiją, P. Dovydaitis bendradarbiavo „Ateity“ (žurnalo „Draugija“ priedas moksleiviams, jo redaguotas iki 1915 m.), įsteigė ir redagavo „Lietuvos mokyklą“ (1918—1924), o nuo 1920 m. iki 1940 m.— žurnalą „Kosmos“. Be to, jis įkūrė ir tvarkė filosofinį leidinį „Logos“ (1924—1930) ir „Soter“ (1921—1925), moksleivių ateitininkų žurnalą „Naujoji Vaidilutė“, klerikalinį savaitraštį „Darbininkas“ ir kt. P. Dovydaitis yra parašęs per penkiasdešimt stambių filosofinių ir kur kas daugiau kitokio turinio straipsnių.

Šiame straipsnyje aptariamas P. Dovydaičio darbas „Guyau moralės kritika“, kuriame būsiamasis klerikalų ideologas, kritikuodamas prancūzų pozityvistą M. Giujo, pirmąkart bandė pagrįsti savo pažiūras

moralės kilmės ir raidos klausimais. Kai kurie darbe suformuluoti teiginiai padeda geriau suprasti tolesnes P. Dovydaičio pažiūrų raidos tendencijas.

„Guyau moralės kritika“ yra pirmas didesnis P. Dovydaičio darbas, parašytas dar studijų laikais Maskvos universiteto Teisės fakultete. Darbas buvo konkursinis, ir už jį P. Dovydaitis gavo sidabro medalį.

Praėjus penkiolikai metų, 1925—1926 m. P. Dovydaitis šį darbą išspausdino¹. „Guyau moralės kritikos“ paskelbimas spaudoje gali būti paaiškintas tik kaip P. Dovydaičio reakcija į kai kuriuos neigiamus buržuazinės Lietuvos visuomenės reiškinius. Moralinis nuopuolis, būdingas buržuazinėms visuomenėms, neaplenkė ir Lietuvos. P. Dovydaitis, būdamas krikščionių demokratų partijos ideologas ir moralistas iš prigimties, negalėjo šito nepastebėti. Antra vertus, studentiško darbo paskelbimas spaudoje be jokių esminių turinio pakeitimų rodo, jog P. Dovydaitis iš esmės moralės klausimais tebesilaikė tų pačių pažiūrų, kaip ir prieš penkiolika metų. Tačiau manyti, kad, rašydamas „Guyau moralės kritiką“, P. Dovydaitis jau tuomet buvo įsitikinęs tomistinės ar neotomistinės pasaulėžiūros šalininkas, būtų neteisinga.

P. Dovydaičio, kaip ir daugelio Lietuvos valstiečių vaikų, išleistų mokytis į Rusijos universitetus, teistinis požiūris į moralę, kaip ir apskritai į visą „dievo sutvertą“ pasaulį, buvo veikiau šeimos ir parapijos klebono įtakos rezultatas, o ne filosofinė pozicija. Universitetuose Lietuvos jaunuomenė (turint galvoje tuos nepaprastai audringus 1905—1910 metus) kur kas dažniau toki požiūrį prarasdavo arba bent jį reformuodavo, modifikuodavo, negu išgydavo. P. Dovydaitis šiuo atveju įdomi išimtis. Dėl savo pasaulėžiūros vientisumo jis buvo bendraminčių ne kartą giriamas. Tikslai gerokai vėliau neotomistinė filosofija tapo P. Dovydaičiui logine atrama, būtina iš vaikystės įdiegtoms religinėms aspiracijoms pagrįsti ir susisteminti. Antra vertus, studija rodo, kad kaip tik tuo metu jos autorius *ieškojo* tokio teorinio pagrindo. Šiam tikslui savo kritikos objektu ir pasirinko M. Giujo.

Carinėje Rusijoje M. Giujo (Jean Marie Guyau, 1854—1888) buvo laikomas talentingu ir populiariu prancūzų naujausių laikų filosofu². Itališkoje enciklopedijoje³ nurodoma, kad filosofas buvęs auklėjamas savo patėvio Fuije (Fouillée) ir motinos — kūrinių vaikams rašytojos. Devyniolikos metų M. Giujo jau parašo darbą apie Epikūro utilitariąją moralę to meto anglų mokykloje. Veikale jaučiama stipri Platono ir Kanto įtaka. Pagrindinė prancūzų filosofo problema yra aukščiausiųjų dvasinių vertybių pateisinimas ir pagrindimas Visatos natūralistine koncepcija. Mąstymo pagrindu laikoma naši ir ekspansyvi

¹ Žr. *Dovydaitis P. Guyau moralės kritika*.—„Logos“. Kaunas, 1925, Nr. 1, p. 26—31; 1926, Nr. 2, p. 224—249; Nr. 3, p. 308—332.

² Žr. *Энциклопедический словарь*, СПб., 1893, т. IX^a, с. 963—964.

³ Žr. *Enciclopedia Italiana*. Milano, 1933, XVIII t., p. 288.

individo veikla. Tarybinėje „Filosofijos enciklopedijoje“⁴ M. Giujo apibūdinamas kaip pozityvistas. Pabrėžiama, kad jo būties samprata grindžiama klaidingai sutapatinant gyvybę, kaip biologinį reiškinį, su morale ir menu. Pastaruosius M. Giujo supranta tik kaip aukščiausią to paties biologinio proceso pasireiškimą.

Kiti šaltiniai M. Giujo apibūdina kaip moralinės krypties filosofą, parašiusį reikšmingų darbų, kurių tikslas — „sutaikyti pozityvizmą su vitalizmu“⁵. Nurodoma, kad svarbiausiame savo veikale „Moralės be pareigos ir sankcijos eskizas“ („Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction“, Paris, 1885) M. Giujo stengėsis pagrįsti mintį, jog visos ankstesnės filosofinės minties pastangos atrasti moralumo pagrindus buvusios nepakankamos. Netgi kai kurie papročiai, pavyzdžiui, kraujo, keršto paprotys — vandeta, galįs tapti pagrindu visiškai nemoraliniams veiksniams pateisinti. Juk kraujo kerštą, filosofo manymu, mes išgyvename ne kaip logišką būtinybę, o kaip poreikį. Pastarasis vėlgi galįs ar negalįs būti patenkintas.

Dėl šių priežasčių įsipareigojimas, M. Giujo tvirtinimu, galįs būti paaiškintas tik kaip pasipriešinimas troškimui. Todėl įsipareigojimas nesąs, kaip kad teigė Kantas, nenatūraliai perteikiamas iš kažkokio suvokiamo, bet laikui nepaklūstančio pasaulio. Asmenybė pareigą suvokianti tik drauge su turiniu, nes jai būtina tikėti gėriu ne tik dėl kitos asmenybės ketinimų, bet ir dėl savo pačios veiksmų.

Įdomūs yra M. Giujo bandymai asimiliuoti Kanto formalizmą, pajungti jį natūraliai etikai, nurodant, kad universalumas, išreikštas Kanto kategoriniu imperatyvu, pagrįstas natūralios tvarkos instinktu. Tačiau moralumo principo prancūzų filosofas ieško gyvybės prigimtyje. Jo suformuluota „veiksmo paskata“ artima F. Ničės „norui galėti“. Tiksliai pastarajam gyvybės varomoji jėga — jos agresyvumas ir egocentriškai sukoncentruota energija, o M. Giujo gyvybės prigimtis — altruistiška ir emanuojanti kūryboje.

Tačiau M. Giujo teiginiai, kad gyvybėje neva glūdintis troškimas išreikšti save kūryba, neįtikina. Altruizmas filosofui tampa instinktyvia kūrybiškumo baze, o kūrybinis impulsas — natūraliu kategorinio imperatyvo ekvivalentu. Tobulindamas vitalinio etinio impulso sampratą, M. Giujo sukūrė teoriją, jog aukštesnės, intelektiškesnės prigimties veiksmai esanti jėga, kuri realizuojama pačiu veiksmu. Žmogus, Giujo manymu, nesielgiąs taip, kaip galvoja, save išduoda. Todėl ir pagrindinė moraline problema filosofas laikė sąmonės sutaikymo su spontaniškumo principu problema.

P. Dovydaitis savo kritikos objektu pasirinko du prancūzų filosofo veikalus: „Moralės be pareigos ir sankcijos eskizas“ ir „Ateitis be religijos“ („L'irreligion de l'avenir“, Paris, 1887). P. Dovydaičio įsitikinimu, buržuazinių visuomenių amoralumas kyląs iš netikėjimo, nuolat

⁴ Žr. *Философская энциклопедия*, т. I, М., 1960, с. 423.

⁵ Žr. *The Encyclopedia of Philosophy*. London, 1967, Vol. 3, p. 397—398.

vis labiau pakertančio teistinę moralės prigimties sampratą. Žmogaus prigimties ir moralės dogmų sekuliarizacijos procesas neišvengiamai devalvuojąs žmogų ir jo moralę⁶. Šią mintį argumentuodamas, P. Dovydaitis pateikia ilgoką sąrašą tų etikos teoretikų, kurie pasisako už visokeriopą žmogaus, kaip dieviškosios prigimties turėtojo, sekuliarizavimą, tuo pačiu pritardami ir moralės mokslo principų sekuliarizacijai⁷. Antroji labai svarbi moralės krizės priežastis esanti technika, išstobulinusi susisiekimą ir bendravimą tarptautiniu mastu, ir racionalioji filosofija, mokslas.

Tuo tarpu M. Giujo įrodinėja⁸, kad būtent krikščionybės dogmomis pagrįsta moralė esanti amorali, krikščionybė iškreipianti pačius moralės pagrindus, kadangi ji (moralė) apvainikuojama dievo baimės idėja. Todėl gražūs brolybės, visuotinės meilės idealai, prancūzų filosofo manymu, iškreipiami, nes toji brolybė ir meilė propaguojama iškreipta forma — kaip brolybė ir meilė dievuje. M. Giujo įrodinėja, kad religinių prietarų išnykimas, technikos, kultūros, civilizacijos pažanga ir dėl to dar labiau sutvirtėję nacijų ryšiai padės sukurti naują moralę, pagrįstą protu, broliška meile, moralę be dievo baimės ir sankcijos. „Biblija gali kiek tik jai patinka kalbėti apie tai, kad Dievo baimė yra išminties šaltinis: baimė, kaip sako Kantas, yra ne moralinis, o patologinis jausmas, ir moralė iš tikrųjų prasideda tik nugalėjus baimę“⁹.

P. Dovydaitis ėmėsi uždavinio išvelgti ir kritiškai įvertinti M. Giujo skelbiamos moralės teorijos metodologinį pagrindą. Pagrindiniai M. Giujo teiginiai, jog socialinė pažanga (kurios pagrindas yra technika, sukurianti materialinę gerovę), kultūros augimas, žmogaus valdžios gamtai plėtimasis būsią tie pamatai, ant kurių žmonija sukursianti nuostabią ateities visuomenių moralę, P. Dovydaičio neįtikina. Jo akimis žiūrint, visi šie civilizacijos fenomenai, savo intensyvia ir ekstensyvia forma atgręžti į gamtą ir žmonių visuomenę, kaip tik ir sugriovė tradicinę moralę, pagrįstą tikėjimo dogma bei dieviškąja sankcija. Žinoma, nekonkretūs M. Giujo išvedžiojimai apie progresą, kaip būsimos aukštos moralės garantiją, negalėjo būti svarbūs moksliniai argumentai. Tą nepakankamumą, matyti, bus suvokęs ir patsai M. Giujo. Todėl ir šiam prancūzų filosofui, siekusiui sukurti naują, originalią moralės teoriją, juo labiau, kad jis atmetė religinę pareigos bei sankcijos moralę ir kantiškąjį moralinį imperatyvą, reikėjo rasti kuo pakeisti, ir, be abejo, pakeisti ne mažiau efektyviu, visuotinai būtinu imperatyvu. Ir štai religinės pareigos ir sankcijos bei kantiškojo imperatyvo vieton M. Giujo kelia *evoliucijos idėją* pačia plačiausia — filosofine — prasme. Evoliucija, prancūzų mąstytojo manymu, aprėpanti ne vien tik visus gyvy-

⁶ Žr. Dovydaitis P. Guyau moralės kritika, p. 26.

⁷ Žr. ten pat, p. 27.

⁸ Žr. Гюйо М. Иррелигиозность будущего. М., 1909, с. 127—148.

⁹ Ten pat, p. 131.

bės fonomenus; tai absoliučiai visko, kas egzistuoja, pagrindas. Šią evoliucijos idėją M. Giujo suvokia kaip tapačią gamtos, visatos, universalumo idėjai. „Gamtos devizas,—teigia filosofas,—vieno šiuolaikinio poeto žodžiais tariant, tai: „aš veržiuosi“¹⁰. Kitoje vietoje filosofas pareiškia: „Gyventi—vadinasi, evoliucionuoti jutimų ir minties linkme“. Gyvybė jam—tai vaisingumo sinonimas. Tačiau M. Giujo gyvybė—„tai ne tik maitinimasis, tai kūryba...“, nes „labiausiai sąmoninga gyvybė pasireiškia intelektine ir moraline kūryba“¹¹. O jeigu taip, tai ir pačiai gyvybės idėjai, M. Giujo manymu, esąs svetimas „absolutusis egoizmas, kuris, užuot vedęs į asmenybės išaukštinimą, atvestų tik į jos pažeminimą ir išsigimimą“¹².

Todėl P. Dovydaitis nepraleidžia progos, primygtinai nenurodęs, jog F. Ničė iš tokių M. Giujo idėjų padarė visiškai priešingas išvadas: „Nietzsche, skaitydamas Guyau „Esquisse“, išmargino ją pastabomis, brūkšniais, šauktukais ir nepritarimais!“¹³ „Kiekvieną kartą, kai Guyau,—tešia P. Dovydaitis savo mintį,—tvirtina il faut on a besoin padėt kitam, jungtis su kitu, Nietzsche, šias vietas kritikuodamas, tvirtina savo rėžtu, kad energijos ir jėgos perteklius žmoguje renkasi tam, idant an andern Macht auslassen“¹⁴. Taigi, gretindamas M. Giujo ir F. Ničės pastabas, P. Dovydaitis prieina išvados, kad esanti Ničės tiesa.

Ydinga M. Giujo moralės koncepcija, apibrėžianti visa, kas egzistuoja, kaip sufilosofintą evoliucijos idėją, o pačią gyvybę nusakanti kaip dalį visuotinio, kosminio judėjimo, veržimosi, plėtojimosi, kurio pakopomis laikomas dirglumas, vislumas, pojūčiai, pagaliau sąmonė su aukščiausiomis jos apraiškomis—menu ir morale,—neišvengiamai atvedė šios koncepcijos autorių prie moralės „kaip išplėtos higienos“¹⁵ sampratos. Todėl net auklėjimą M. Giujo siūlo reformuoti, pakeičiant jį įtaiga, „nes bet kokia įtaiga iš esmės ne kas kita, kaip užgėmas instinktas, sukeltas hipnotizuotojo...“¹⁶

M. Giujo teiginiai apie apskritai visai gyvybei būdingą altruistišką pradžią, polinkį aukotis kitų labui, nėra įtikinantys. Todėl net ir P. Dovydaitis, skeptiškai vertinęs evoliucijos idėją, nesusilaiko nepastebėjęs, kad šitokia gyvybės prigimtis yra neįmanoma, nes altruizmas visiškai nesutinkąs su evoliucijos dėsniais. Juo labiau gyvybė apskritai negalinti būti dorovės pagrindu.

Štai kodėl P. Dovydaitis mano, kad M. Giujo neįrodęs, jog visa „gyvata plėtojasi dorovėn“¹⁷. O neįrodęs tai, jog gyvybė yra dorovė

¹⁰ Ten pat, p. 339.

¹¹ Ten pat, p. 346.

¹² Ten pat, p. 347.

¹³ Dovydaitis P. Guyau moralės kritika, p. 241.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Ten pat, p. 238.

¹⁶ Зг. Гюйо М. Воспитание и наследственность. Социологический этюд. СПб., 1891, с. 5.

¹⁷ Dovydaitis P. Guyau moralės kritika, p. 247.

vės ir būsimosios žmonių moralės pagrindas, M. Giujo nesukūręs ir mokslu pagrįstos moralės teorijos. Iš tikrųjų tokia M. Giujo moralės teorija nėra pagrįsta. Evoliucijos idėja negali būti pirminis ir vienintelis pagrindas, kuris leistų manyti, jog moralumas yra imanentiškas visai gyvybei, t. y. glūdintis pačioje gyvybės prigimtyje, kaip tą nori įrodyti M. Giujo. Tačiau paties P. Dovydaičio pastangos apginti ir pagrįsti teistinę moralės kilmės sampratą taip pat nėra mokslinės.

Moksliniu marksistiniu požiūriu, „... žmonės, sąmoningai ir nesąmoningai, savo moralines pažiūras galiausiai semiasi iš praktinių santykių, kuriais yra pagrįsta jų klasinė padėtis, t. y. iš ekonominių santykių, kuriems esant vyksta gamyba ir mainai“¹⁸.

Kad atsirastų moralė, vien tik bet kokios formos gyvybės nepakanka. Moralė neįmanoma be sąmonės, o pastaroji — be visuomeniškos, tikslingos veiklos — gamybos. Vienas pagrindinių marksistinės etinės teorijos teiginių yra požiūris į moralę ne kaip į kartą visiems laikams duotą, bet kaip į besivystančią, kintančią kartu su visuomene, priklausančią nuo visuomenės išsivystymo lygio, jos gamybinių santykių pobūdžio.

P. Dovydaitis to nesuprato. Todėl, matyt, pasekęs prancūzų filosofo minties raidą, jo pastangas be dieviškosios sankcijos sukurti mokslinę moralės kilmės teoriją ir įsitikinęs tokių pastangų nepagrįstumu, darė išvadą: jokios moralės teorijos apskritai negalima sukurti, jeigu nesivadovaujama teistinėmis aspiracijomis.

Nors aptariamame darbe P. Dovydaičio įsitikinimai moralės klausimu dar nėra nuosekliai grindžiami, bet jau ryškėja jo samprotavimų ryšys su tomistine filosofija. Aiškiai suvokta M. Giujo mokslinė nesėkmė galėjo pastūmėti P. Dovydaitį tomistinės filosofijos linkme.

¹⁸ Engelsas F. *Anti-Diuringas*. V., 1958, p. 80.